

Positivisme

Positivisme er en filosofisk retning som har hatt stor betydning for vitenskap, samfunnsutvikling og forskning, også innen sykepleiefag.

Forfattere

Jorun Mathisen
Førstelektor

Forskning

Filosofi

Sykepleien Forskning 2008 3(1)(52-53)
DOI: <https://doi.org/10.4220/sykepleief.2008.0001>

Av Jorun Mathisen

«Dette er ren positivisme» høres sagt både om metoder og resultater i forbindelse med forskning. Det kan derfor være nyttig og interessant å tenke igjennom hva ord som positivistisk, positivisme og positivist betyr og hvordan de har oppstått. I denne artikkelen vil jeg beskrive bakgrunnen for disse begrepene og gi en kort omtale av hvordan positivismen kom til å påvirke vitenskap, etikk og samfunnsutvikling. Til slutt gis noen eksempler på dens innflytelse på sykepleiefaget.

Sikker kunnskap

Positivismen oppsto som filosofisk retning midt på 1800-tallet i Frankrike og var sterkt påvirket av naturvitenskapelig tenkning. Filosofene som tilhørte retningen, positivistene, hevdet at all sann kunnskap måtte være av samme slag som den kunnskap som kom frem når naturlovene ble studert. Det var kunnskap som kunne bevises på nytt og på nytt og derfor måtte oppfattes som sikker og forutsigbar. Enkle eksempler på slik kunnskap er naturlovene som forklarer fenomenet at vann renner nedover, og hvorfor vann fryser ved 0 °C. Den vitenskapelige metode som gav sikre, eller sagt på en annen måte; positive forklaringer på fenomener i naturen, måtte også kunne brukes for å kartlegge fenomener i det menneskelige samfunn. Og når alle forhold var kartlagt og lot seg forutsi og regulere, var menneskeheten nådd til sitt positive stadium. Derav navnet positivismen.

Store oppfinnelser

At filosofer, beundret naturvitenskapelig tenkning på 1800 tallet, kan delvis forklares med alle de store endringer som skjedde i tiden. Med utgangspunkt i studiet av naturens lovmessigheter ble store oppfinnelser gjort som gav bedre livsbetingelser for mange mennesker. Det hadde ikke vært tilfelle ut fra tidligere tiders filosofi og vitenskap. For eksempel førte oppdagelsen av fysiske lover til utnyttelse av damp som kraftkilde. Med bakgrunn i den kunnskap ble damplokomotiv og dampbåter utviklet. Disse nye transportmidlene gjorde reiser til lands og til havs raskere, mer effektive og også tilgjengelig for folk flest. Ingeniører bygget veier, broer og laget maskiner på en måte og i et tempo som aldri hadde skjedd før i historien. Systematiske studier ifølge naturvitenskapelig metode ble også benyttet innenfor medisinen. Det førte til oppdagelsen av bakterier som årsak til spesifikke infeksjonssykdommer. Mens leger tidligere hadde diskutert om forskjellige slags smittsomme sykdommer skyltes årsaker i luft og jord eller om de kunne være arvelige, ble årsaken nå avdekket med sikkerhet.

Positivt gitte fakta

Systematisk observasjon etter modell fra naturvitenskapen gav sikre og lovmessige fakta, de såkalt positivt gitte fakta, mente positivistene. Hele tilværelsen besto kun av positivt gitte fakta, også alle sider ved den menneskelige tilværelse. Derfor kunne i prinsippet også tilværelsen forklares ved å observere fenomener og trekke logiskmetodiske slutninger av det man observerte. Noen annen form for eksistens fantes ikke, alt annet var bare fiksjoner (1). Menneskets tilværelse kunne ikke på noen måte forklares ved bakenforliggende årsaker, som for eksempel å henvise til historien, Gud, engler eller til skjebnen. Eksistensen besto ikke av skjulte forhold, men kun av faste og konstante lovmessigheter som kunne avdekkes vitenskapelig. Deres optimistiske ide var at man ved hjelp av naturvitenskapelig forskningsmetode skulle kunne forklare de lover som styrte samfunnet. Da hadde man fått redskapet til å finne løsningen på alle samfunnsproblemer. For om bare det enkelte mennesket lærte seg å tenke slik naturvitenskapen gjorde, ja så ville man få det bedre på alle måter. Den subjektive dimensjon ved mennesket, som fremhever individuelle følelser og personlige opplevelser, hadde ingen plass i denne tenkning. Deres overordnede ide var ved hjelp av vitenskapen å utvikle et idealsamfunn i fremtiden til det beste for alle mennesker (1). Derfor burde studiet av samfunnsmessige problemer også bli en egen vitenskap, og Comte kalte denne vitenskap for sosiologi (2). Sosiologiske forskningsresultater som avdekket lovmessige fakta ville gi politikerne sikker kunnskap å styre samfunnet etter. Absolutt alle mennesker ville tjente på å forholde seg rasjonelt til tilværelsen. Ut fra kartlegging av tilværelsens lovmessighet ville alle kunne planlegge sine liv bedre enn før.

Comte - positivismens far

Den franske filosofen Auguste Comte (1798-1857) blir regnet som positivismens grunnlegger (1,3). Det var ham som utformet dens ideologi. Comtes ideer ble oppfattet som revolusjonære i samtiden, og innflytelsesrike personer i Paris forsøkte å forhindre at hans tanker ble formidlet til folket. Det var særlig hans kritiske syn på religionen de fryktet. Comtes visjon var en reorganisasjon av samfunnet ved hjelp av en industri (teknologi) og en økonomi som var etablert på naturvitenskapens premisser. For Comte ville dette bli det ideale samfunn. Når dette skjedde ville menneskenes fundamentale behov bli dekket, og de ville ikke lenger trenge religionens trøst. Mennesket ble dog av Comte oppfattet som et tenkende og følende vesen, men som sådant var det også styrt av naturlover. Når alt ved den menneskelige tilværelse var beskrevet og forklart (natur) vitenskapelig, ville mennesket være nådd «det positive stadium», som var målet for menneskeheten. Fra da av ville alle tenke og føle likt om de samme tingene for alt var forutsigbart og lot seg kontrollere. Comte og de andre positivistene hadde stor tro på fremtiden.

Utilitarismen

I England var økonomen og filosofen John Stuart Mill (1806-1873) inspirert av den positivistiske filosofi (1,3). Også han poengterte betydningen av de empirisk (sansbart) gitte «fakta» som grunnlag for all sikker kunnskap. Alt som ikke bygget på slike fakta, var bare spekulasjoner. For «det eneste» mennesket kunne vite noe om, var de fakta som kunne observeres og den logisk metodiske sammenhengen som disse inngikk i. Ifølge Mill var vitenskapens oppgave derfor å observere fenomener og å innordne dem i en logisk-metodisk sammenheng. Slik kunne de sikre forhold som tilværelsen besto av tydeliggjøres. Innsamling av data og utarbeiding av statistikker var viktige redskaper i denne sammenheng.

Samfunnet bestod ifølge Mills filosofi av enkeltindivider som alle hadde sin verdi. Om alle disse individene fikk lik oppdragelse og utvikling, ville de komme til å reagere likt i alle situasjoner. Når de samme fakta ble presentert på samme måte, ville alle mennesker forstå dem likt og bruke dem likt. Det var derfor ingen forskjell på kvinne og mann. De skulle ha den samme rett og plikt i samfunnet. Ut fra sin positivistiske filosofi ble Mill derfor en viktig forkjemper for likestilling mellom menn og kvinner. Han skrev også en bok om etikk med tittelen Utilitarismen. Her beskrives en etisk teori som begrunner at en handling er rett å gjøre hvis den fører til lykke og hindrer smerte for flest mulige personer. Slik begrunner han også etiske handlinger på bakgrunn av observerbare fakta.

Florence Nightingale

Ideene fra den positivistiske filosofien kom i sterk grad til å prege synet på kunnskap, vitenskap og på samfunnsutviklingen i årene som fulgte. Eksempler fra sykepleiens historie viser hvordan ideer fra den positivistiske filosofi også fikk innflytelse på vårt fag. Florence Nightingale var overbevist om at bare man klarte å dokumentere de uheldige faktorer i miljøet, så ville man også kunne fjerne/forebygge disse, og på den måte forbedre folkehelsen (4,5). Selv hadde hun systematisk innsamlet data og utarbeidet statistikker som viste at langt flere dødsfall under Krimkrigen skyldtes smittsomme sykdommer på grunn av dårlig hygiene enn de skader som selve krigshandlingene medførte. På bakgrunn av disse laget hun planer for å forbedre hærens sanitet (5). I hennes berømte bok *Notes on Nursing* handler det største kapittel om observasjon (6). Florence Nightingale, som kjente Mill personlig (7), fremhever som ham betydningen av systematisk observasjon før konklusjoner kan trekkes. Derfor skulle sykepleieren til en hver tid observere sin pasient korrekt og metodisk slik at legen på bakgrunn av fakta trakk rett konklusjon om pasientens tilstand og behov for behandling (6,8). Den sykepleier som sviktet denne oppgave, var ikke egnet til yrket.

Sykepleieforskning

De få forskningsarbeider som ble utført innenfor sykepleiefaget i Norge inntil 1950-tallet, fulgte, som all annen forskning, kravet om funn basert på empiriske data med kvantifiserbare resultater. Et eksempel er undersøkelsen som kartla forhold vedrørende overproduksjon av sykepleiere i 1933. Resultatene kunne presenteres i form av kakediagrammer, kolonner og prosentvise fordelinger (9). Men i 1955, da Helga Dagsland gjennomførte en studie om forholdene ved en medisinsk avdeling, ble andre metoder (humanvitenskapelige) også tatt i bruk. (10) Hun samlet empiriske (naturvitenskapelige) data (tidsstudier) for å vise hvor mye tid sykepleieren hadde til hver pasient. Mens hvordan kvaliteten på pleien var, sykepleiernes innstilling til arbeidet og opplevelse av arbeidssituasjon ble belyst ved ustrukturerte intervjuer. Her fikk hun data som ikke lot seg kvantifisere, men som gav data som måtte tolkes og i liten grad kunne etterprøves, det vil si kvalitative data. Det var forskningsresultater som positivistene i sin tid ikke hadde villet anerkjenne som vitenskapelige. Og det ble også lenge debattert i forskningsmiljøene om slike studier virkelig kunne godtas som vitenskap.

Referanser

1. Flor J R. Positivism. I: Collin F, Kjøppe S red. Humanistisk vitenskapsteori (s.61-96). København:DR Multimedie, 2003.
2. Aarnes A. Fransk tanke og ideliv. Oslo: Aschehoug, 1981.
3. Lübcke P. Politikens filosofiske leksikon. København: Politikens forlag, 1983.
4. Sydnes, T. Centrale ideer i Florence Nightingales sykeplejefilosofi, i Birkelund R red. Omsorg, kald og kamp personer og ideer i sygeplejens historie. København: Gyldendal, 2001.

5. Mathisen J. Sykepleiehistorie. Oslo: Gyldendal Akademisk, 2006.
6. Skretkowicz V ed. Florence Nightingale's Notes on Nursing. London: Scutari Press, 1992.
7. Baly M ed.: As Miss Nightingale said ... London: Scutary Press, 1991.
8. Mathisen J. Kunnskap og medmenneskelighet En studie i sykepleiens teoretiske grunnlag sett i relasjon til positivisme og eksistensialisme. Hovedoppgave ved Institutt for sykepleievitenskap, Universitet i Oslo, 1987.
9. Leganger E. Overproduksjonen. Tidsskriftet Sykepleien 1934; 22: 2-10.
10. Dagsland H. Sykepleie en utfordring. Oslo: Norsk Sykepleierforbund, 1955.